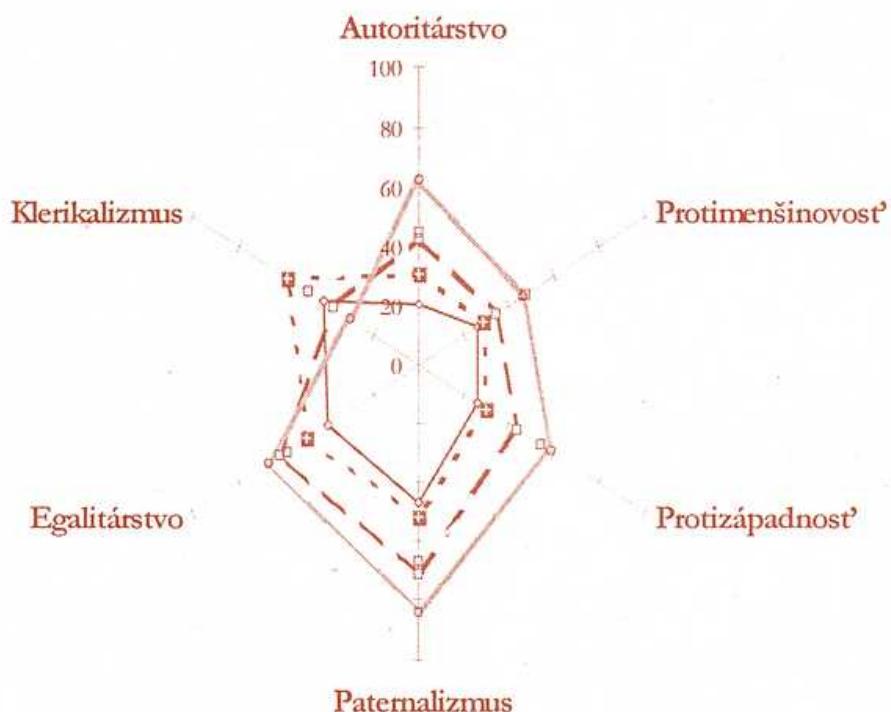

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU:

L. CHORVÁTHOVÁ: Adam Pranda: neznáme aspekty osobnosti a diela

V. KRIVÝ: Hodnotové orientácie, kolektívne identity a hodnotové štiepenia v slovenskej spoločnosti

G. BIANCHI – B. LÁŠTICOVÁ: Hodnotový kontext kolektívnych identít v meniacej sa Európe

S. WIENKER-PIEPHO: Miesta prechodu: hranice iného sveta v literatúre a v ľudovej próze

Na obálke:

Prvá strana: Štylizovaný graf z článku V. Krivého

Preklady:

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk>   <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešťa, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:

MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings.

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

Chorváthová, Lubica: Adam Pranda:

neznáme aspekty osobnosti a diela.....

243

Krivosík, Vladimír: Hodnotové orientácie, kolektívne identity a hodnotové štiepenia v slovenskej spoločnosti.....

262

Bianchi, Gabriel – Lášticová, Barbara: Hodnotový kontext kolektívnych identít v meniaci sa Európe.....

285

MATERIÁLY

Wienker-Piepho, Sabine: Miesta

prechodu: hranice iného sveta v literatúre a v ľudovej próze.....

298

DISKUSIA

Ratička, Dušan: Verejné a súkromné hodnoty v rodinnej transmisii v 2. pol. 20. storočia.....

309

Krekovičová, Eva: K problematike mechanizmov transmisie hodnôt a vekovej cyklizácie v diele Adama Prandu.....

314

ROZHĽADY-SPRÁVY-GLOSY

Jubilantka PhDr. Mária Halmová (Hana Zelinaová).....

318

14. Kongres ISFNR (Gabriela Kiliánová, Zuzana Profantová).....

321

Konferencia o kultúrnej identite v Európe (Zuzana Benusková, Gabriela Kiliánová, Pavol Šík).....

326

Konferencia Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov (Katarína Poplelková).....

327

Sovinec 2005 – IV. stretnutie historikov a priaznivcov orálnej histórie (Lucia Segelová).....

330

Spoločenské postavenie žien v procese sociálnych zmien (Irena Jenčová).....

332

„Květiny bílé po cestě...“ – Brnenský cyklus podujati k problematike svadby (Hana Hilšková).....

335

RECENZIE-ANOTÁCIE

Budúcnosť časopisu *Ethnologia Europae*

Centralis (Juraj Langendorfer).....

338

J. Botík: Nižná a Vyšná Boca (Ol'ga Dangelová).....

340

R. Stoličná-Mikolajová: Jedlo ako kľúč ku kultúre (Peter Slavkovský).....

341

J. Langhammerová: Lidové zvyky. Výroční obyčeje z Čech a Moravy (Rastislava Stoličná).....

343

I. Rožman: Peč se je podrla! (Marta Botíkova).....

344

M. a A. Michniwscy – M. Duda: Cierkwie drewniane Karpat (Mikuláš Mušinka).....

345

J. Čukan: Slovakia – Life and culture (Ladislav Lenovský).....

346

O. Sirovátka: Lidové písňe a hry z Boskovicka (Hana Hilšková).....

347

J. Šebo: Smidky môjho chlebika (Miloslavík).....

348

J. Mlynárik: Dějiny Židů na Slovensku (Peter Salner).....

349

Zborník Kysuckého múzea v Čadci 9/2004 (Martin Priechko).....

350

H. Grandits, Heady, P. (eds.): Distinct inheritances. (Marta Botíková).....

352

Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie. (Jana Nosková).....

354

T. Lengyelová (ed.): Žena a právo. (Marta Botíková).....

356

B. Strebel: Das KZ Rawensbrück. (Peter Salner).....

357

STUDIES

- Chorváthová, Lubica: Adam Pranda: unknown aspects of his personality and life's work..... 243
 Krvíký, Vladimír: Value orientations, collective identities and value cleavages in Slovak society..... 262
 Biánchi, Gabriel – Lášticová, Barbara: Value context of collective identities in changing Europe..... 285

MATERIALS

- Wienker-Piepho, Sabine: The places of passage: limits of other worlds in the literature and folk narratives..... 298

DISCUSSION

- Raticka, Dušan: Public and private values in the family transmission in the second half of 20th century..... 309
 Krekovičová, Eva: Towards the mechanisms of values transmission and age cyclisation in the work of Adam Pranda..... 314

ROZHLÁDY–SPRÁVY–GLOSY

- Jubilee of PhDr. Mária Halmová (Hana Zelenová)..... 318
 The 14th Congress of ISFNR (Gabriela Kiliánová, Zuzana Profantová).... 321
 Conference on cultural identity in Europe (Zuzana Benešková, Gabriela Kiliánová, Pavol Šíká)..... 326
 Conference Traditional culture, tourism and regional development (Katarína Popelková)..... 327
 Sovinec 2005 – The 4th meeting of historians and "oral historians" (Lucia Seglová)..... 330
 Societal status of women in the process of social change (Irena Jenčová)..... 332
 „Flowers of white on the road...“ – Cycle on wedding in Brno (Hana Holášková).... 335

BOOKREVIEWS–ANNOTATIONS

338

EDITORIAL

v roku 2004 si etnologická obec na Slovensku pripomenula hneď dve jubileá významnej vedeckej osobnosti PhDr. Adama Prandu, CSc. (1924-1984), ktorý ako prvý otvoril v slovenskej etnológii problematiku hodnôt.

Pri tejto príležitosti Ústav etnológie SAV v spolupráci so Slovenským národným múzeom v Bratislave a 3. čiastkovou úlohou ŠPVaV (Etnologické súvislosti súčasných civilizačno – kultúrnych procesov a otázky identity v transformujúcej sa slovenskej spoločnosti), koordinovanou na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, pripravili v dňoch 22.-24. novembra 2004 medzinárodnú interdisciplinárnu konferenciu Stabilita a zmeny hodnôt v 20. a 21. storočí. Autormi koncepcie konferencie boli Oľga Danglová, Gabriela Kiliánová, Monika Vrzgulová (projekt VEGA Globálne procesy a každodenná kultúry Slovenska), Daniel Luther a Peter Salner (projekt VEGA Transformácie identít menšíň).

Trojdňové podujatie v príjemných priestoroch SNM v Bratislave na Vajanského nábreží bolo tematicky rozčlenené do troch blokov.

1. Adam Pranda - osobnosť a dielo
2. Hodnotové orientácie v 20. storočí: teória a terén.
3. Etnická a náboženská identita v mestskom prostredí.

Zúčastnili sa na ňom etnológovia a etnologičky zo Slovenska, ako aj kolegovia a kolegyne z Českej republiky a Poľska. Špecifický uhol pohľadu na problematiku hodnôt a ich zmien v 20. storočí priniesli vystúpenia predstaviteľov filozofie, sociológie a psychológie. Príspevky prvého bloku prezentovali prínos Adamu Prandu pre slovenskú etnológiu cez jeho odborné i ľudské kvality. Druhý a treći blok sa niesol v znamení aktuálnych otázok transformácie hodnotových orientácií v meniacej sa spoločnosti. Príspevky reflektovali dopad sociálnych, kultúrnych, ekonomických aj ideologickej procesov na každodennú kultúru aj na prejavy kolektívnych identít (najmä etnickej a konfesionálnej) obyvateľov Slovenska, Česka a Poľska.

Príspevky, ktoré odzneli v treťom bloku, boli dopracované do kapitol a publikované v kolektívnej monografii *Menšiny v meste*, ktorú zostavili Daniel Luther a Peter Salner (Bratislava 2004), ako jeden z výstupov projektu VEGA Transformácie identít menšíň.

V tomto čísle Slovenského národopisu vám ponúkame výber z príspevkov prvých dvoch blokov konferencie. Neznáme aspekty odbornej i literárnej tvorby Adama Prandu prináša štúdia Lubice Chorvátovej. Diskusný príspevok Evy Krekovičovej je pokusom o nový pohľad na odborný prínos Adama Prandu pre slovenskú etnológiu. Z vedeckého odkazu Adama Prandu vychádza i druhý diskusný príspevok Dušana Raticu, ktorý sa zameral na to, ako skúmala verejné a súkromné hodnoty v rodine transmisii v druhej polovici 20. storočia slovenská etnografia/etnológia.

K druhému bloku konferencie - k výskumu hodnôt a hodnotových orientácií, sa viažu dve štúdie. Dvojica autorov Gabriel Bianchi – Barbara Lášticová reprezentujú prístupy sociálnej psychológie k aktuálnej problematike európskej a národnej identity ako hodnôt v štátoch Európy. Vladimír Krivý predstavuje výsledky viacerých reprezentatívnych sociologických výskumov k otázkam hodnotových orientácií a kolektívnych identít v slovenskej spoločnosti.

Uverejnením prvých piatich štúdií začíname v Slovenskom národopise tematicky viazanú sériu, ktorý bude pokračovať aj v nasledujúcich číslach. Cieľom redakcie je predstaviť sumarizujúce alebo inšpiratívne pohľady na problematiku hodnotových orientácií v meniacich sa podmienkach 20. a 21. storočia v centrálnej Európe.

Monika Vrzgulová

VEREJNÉ A SÚKROMNÉ HODNOTY V RODINNEJ TRANSMISII V DRUHEJ POLOVICI 20. STOROČIA

DUŠAN RATICA

Úvodom svojho príspevku, zameraného predovšetkým na charakteristiku hodnotových aspektov fungovania rodinného života v priebehu druhej polovice 20. storočia (teda v období existencie totalitného spoločenského systému), by som rád objasnil niektoré svoje základné východiská. Ide najmä o dichotómiu *verejné a súkromné hodnoty*, ktorá by mohla byť (za určitých okolností i právom) upozorňovaná z kontradikčnej podstaty. Ako kvality pripisované reálnym či imaginárnym objektom, slúžia hodnoty jedincovi v jeho sociálnej existencii na orientácii v pluralite aktivít, zameraných na materiálne a duchovné ciele. V princípe nie sú individuom vytvárané, ale sú transmitované medziľudskou komunikáciou v čase a majú tak vždy v istom zmysle verejnú povahu. Na druhej strane historická i recentná štrukturovanosť spoločnosti na rozličné skupiny (sociálne, etnické, náboženské, kultúrne, záujmové a pod.) dokladá paralelnú existenciu odlišných hodnotových hierarchií, čo v prípade vzťahu majoritných a minoritných skupín dovoľuje hovoriť o verejnejších, teda z hľadiska makrosociálneho prevažujúcejších a súkromnejších, teda menšinovejších hodnotových systémoch.

Do istej miery sa takéto členenie hodnôt prekrýva s delením na všeobecné a individuálne hodnoty (ďalej ešte spoločenské hodnoty) u B. Beneša (BENEŠ 2000: 78-79), i keď v jeho poňatí sú individuálne hodnoty asociované viac s negatívnymi etickými javmi (efekt Janusovej tváre, krytého chrbta a individuálnej reprezentácie).

Medzi dualitu *spoločnosť – individuum*, kde protiľahlé póly správania predstavuje konformita, alebo naopak, nonkonformita, a dualitu *spoločnosť – skupina* s protipólmí integrácia a divergentný vývoj možno situovať dualitu *spoločnosť – rodina*, ktorá v istom zmysle reprezentuje špecifický priesecník mikro- a makrosociálnej úrovne. Rodina vytvára priestor pre uskutočnenie individuálnych („egoistických“) záujmov svojich členov, má svoj vlastný nadosobný program (ako výsledok dynamickej synergie predstáv a zámerov rodičovského páru a detí) a súčasne predstavuje organizmus transmitujúci „vysoké“ prosociálne normy, hodnoty a ideály. Z takéhoto hľadiska sa potom v rámci rodiny objavujú tak hodnoty, ktoré sú v zhode so všeobecne prijímanými predstavami o objektoch a aktivitách, ako „primeraných“ motivačných zdrojoch (tie nazývam verejnými hodnotami), no aj také, ktoré sa od týchto predstáv odlišujú, resp. sú s nimi v rozpore (súkromné hodnoty). Dôvodov pre absenciu optimálnej zhody verejných a súkromných hodnôt v živote rodiny

môže byť viacero – od sociálnej marginality, spôsobovanej etickým individualizmom až po asynchronnosť, zapríčinenú náhlymi makrosociálnymi zmenami, ktoré majú tendenciu deštruovať kontinuitu pôvodnej hodnotovej hierarchie. Zotrvávanie na takýchto pôvodných hodnotových východiskách v zmenených sociálnych pomeroch vedie k nutnosti preniesť individuálny hodnotový svet do súkromia malých skupín, najčastejšie rodiny.

V spoločenských systémoch založených na demokratických princípoch, v ktorých sa okrem deduktívnej línie tvorby aktuálnych sociálnych noriem a hodnôt (z kontinuity práva, náboženskej etiky, z globálnych ekonomických pravidiel a pod.) uplatňuje zároveň tiež induktívna línia („zospodu“ prostredníctvom verejnej mienky, skupinových záujmov a pod.), sa vytvára priestor pre vyrovnávanie tenzií medzi sociálnou mikro- a makroúrovňou.

Naopak, v sociálnych podmienkach totalitných, diktátorských režimov, organizovaných prevažne na deduktívnych formách vytvárania temporálne aprobovaných noriem a hodnôt viedie rozpor medzi individuálnymi presvedčeniami, postojmi a hodnotami a oficiálnou ideológiou často k depriváciám, ktoré majú z hľadiska využitia sociálneho potenciálu jednoznačne kontraproduktívny účinok.

V slovenskej spoločnosti, ako súčasti povojnového Československa, sa v druhej polovici 20. storočia etablovala ideológia vychádzajúca z marxistickej filozofie, ktorá z hľadiska etických východísk jednak kontinuovala niektoré pôvodné občianske hodnoty (najmä tie, ktoré boli potrebné pre pragmatické fungovanie štátu a zamedzenie anarchie) a jednak presadzovala silne diskontinuitné prvky. Medzi tieto patrilo predovšetkým jednoznačné preferovanie tzv. spoločenského vlastníctva a potláčanie vlastníctva súkromného, praktická eliminácia slobody vierovyznania (hoci bola aj v tomto období ústavne zaručená), slobody prejavu, oficiálne odobrovanie použitia násilia proti triednemu nepriateľovi v rámci tzv. diktatúry proletariátu a ďalšie.

Medzi najvyššie cenené hodnoty v prostredí rodiny v medzivojnovom období (a to môžeme v našom prípade považovať za referenčný hodnotový model), patril rodinný majetok (vo vidieckom prostredí sústredený vo vlastníctve pôdy, v mestskom prostredí v rodinnom podniku, remeselnickej prevádzke, nehnuteľnostach a pod.), ktorého zveladovanie bolo jednou z hlavných priorít rodiny (PRANDA 1978: 236; DANGLOVÁ 2001: 286-287; DARULOVÁ 2002: 75). V takmer nedeliteľnej jednote s majetkom vystupovala hodnota práce, ako prostriedku na jeho dosiahnutie. V rodinách intelektuálov či v úradníckych rodinách bola centrálna hodnota práce vnímaná ako schopnosť vykonávať špecifické činnosti, odborná spôsobilosť. Obe uvedené hodnoty sa v rodinách stredných vrstiev stávali nielen jednoducho spôsobom riešenia existenčnej otázky, ale tiež základom prestíže, sociálneho statusu a životnej sebarealizácie. Vyvlastnením všetkého relevantného súkromného majetku v období po roku 1948 došlo teda nielen k ekonomickej likvidácii strednej vrstvy spoločnosti v jej pôvodných formách, ale tiež na relatívne dlhé obdobie k eliminácii jej hodnotového sveta. Skutočnosť, že štát sa stal hlavným vlastníkom ekonomických zdrojov, postavila veľkú časť populácie do pasívnej roly jeho zamestnancov bez rozhodovacích právomocí, ale aj bez podstatnej zodpovednosti za výsledky svojej práce.

V dedinskom prostredí „politický režim vyvlastnil roľnícke rodiny, zbavil ich ekonomickej subjektivity, zmietol i jestvujúci systém sociálnej hierarchizácie vybudovaný na presvedčení ‘Jak je sedlák bohatý, také má role‘. Vysoký status zámožného roľníka, ‘hrubého selláka‘ voči malorolníkom, robotníkom, remeselníkom a bezzemkom bol vystriedený sociálnym pádom. Dôvodom ku kriminalizácii bolo vlastníctvo... Napokon všetci roľníci, i tí stredný, alebo menší, ktorí sa zdráhali odovzdať majetok do družstva boli postihnutí“ (DANGLOVÁ 1992 A: 11-12). Podobne došlo tiež v mestskom prostredí

v období rokov 1948 – 1952 k postupnej likvidácii nielen predstaviteľov tzv. veľkej, strednej a malej buržoázie, ale napokon i živnostníkov, ako posledných predstaviteľov súkromného vlastníctva. Ich následná kriminalizácia (zinscenované súdne procesy), terorizovanie rodín nočnými policajnými prehliadkami, exekúcie, vystúhovania do predpisanej oblasti, nútenej odchodu „do výroby“ a pod. mali za cieľ eliminovať túto skupinu i sociálne a kultúrne (FALŤANOVÁ 1993: 152).

Takáto realita z hľadiska verejne proklamovaných hodnôt sa nemohla neodraziť na ich vnútrorodinnej transmisii. Zatiaľ čo v medzivojnovom období sa medzigeneračné prenášanie hodnôt dialo predovšetkým formou bezprostrednej komunikácie, pričom aktivity rodičov sa zväčša stávali prirodzeným zdrojom motivácií generácie detí, spoločenská klíma počas komunistického režimu viedla často k tabuizácii vlastnej rodinnej história v snahe vyhnúť sa prenasledovaniu a sankciám zo strany štátu. V zhode s aktuálnymi sociálnymi podmienkami postupne dochádzalo k zmenám i v pôvodných hierarchiách hodnôt, najmä v ich obsahovej stránke. „Etnografický materiál jednoznačne potvrzuje, že v posledných troch desaťročiach prebehol na dedine významný proces zmien aj v myslení, postojoch, svetonázore. Po pôde a rozsahu jej vlastnenia, ktorá sa po stáročia pokladala za prvoradú hodnotu najvyššej kategórie, už začiatkom 60. rokov sa do tejto pozície dostala výstavba moderného rodinného domu a neskôr, po uspokojení potreby bývania, výrazne počínajúc 70. rokmi sa začala presadzovať škola, vyššie vzdelanie detí“ (PRANDA 1978: 247).

Z hľadiska vzťahu k dominujúcej ideológii a jej hierarchii hodnôt je počas existencie totalitného systému možné aj v rámci slovenských pomerov konca 40-tych až konca 80-tých rokov minulého storočia všeobecne určiť tri základné typy rodiny: rodinu konformnú, ktorá bola prostredníctvom jedného alebo viacerých členov aktívne začlenená do organizačných, resp. decíznych štruktúr štátu (rozhodujúce v sledovanom období bolo členstvo v komunistickej strane a verejné hlásenie sa k oficiálnej ideologickej línii), ďalej rodinu indiferentnú (z hľadiska režimu bez výraznejších negatívnych alebo pozitívnych charakteristík) a rodinu nonkonformnú, ktorej jeden alebo viacerí členovia niesli stigmu politickej neželanosti (zväčša buržoázny či maloburžoázny pôvod, kulaci v dedinskom prostredí, príbuzenské spojenie s osobami nábožensky aktívnymi, emigrantmi, neskôr angažovanie sa v tzv. obrodnom procese a pod.), čím prakticky získovali status outsiderov. Takéto členenie čiastočne korešponduje s delením spoločnosti v danom historickom období na ľudí priamo participujúcich na politickej moci, „konzumentov“ („mlčiacu väčšinu“ obyvateľstva) a disidentov (SALNER 1998: 71-72).

Avšak realita každodenného života bola omnoho pestrejšia a zahrnovala množstvo hybridných variácií takto vyčlenených typov rodiny. Svoju úlohu tu zohrával konkrétny politický vývoj (takmer každé decénium, počnúc päťdesiatimi rokmi, inak definovalo mieru požadovanej konformity), ktorého zotrvačnosť viedla k silnému preskupovaniu medzi štátom preferovanými a zavrhovanými jednotlivcami a ich rodinami, ďalej sebazáchovné stratégie jednotlivých rodín, využívajúce isté všeobecné morálne vákuum na opodstatnenie svojho prípadného oportunistického správania sa, generačné rozdiely ako konštantný zdroj diverzifikácie hodnôt a postojov a pod.

Charakteristický rozpor medzi verejným a súkromným vystupovaním (SALNER 1994: 198) a hodnotami sa prejavoval počas trvania totalitárneho systému tiež ako rozdiel medzi vnútrorodinou komunikáciou a správaním sa členov rodiny na verejnosti. V rodinnej transmisii (najmä v rodinách, ktoré sme označili ako nonkonformné) potom vystupovali tieto hodnoty ako také, ktoré sú sice platné, ale ktorých verejné uskutočňovanie je nemožné, resp. nebezpečné, nakoľko podliehajú postihu zo strany štátu. Zvlášť eklatantný príklad

hodnotovej orientácie v tomto zmysle predstavuje religiozita, masívne potláčaná komunistickým režimom tak v teoretickej rovine (vedecký ateizmus), ako aj v praxi každodenného života (od tlaku spôsobujúceho politickú indiferentnosť cirkví až po religiozitu, ako jednoznačnú prekážku získania vzdelania, zamestnanecného postupu a pod.). Relatívne silná náboženská tradícia, ktorá bola v rámci rodinnej výchovy charakteristická svojou matrilinearitou, sa v období existencie totalitného režimu dostávala do pozície pololegálnych aktivít (ako „ópium ľudstva“, či „svetonázorová nemodernosť starých materí“), systematicky pranierovaných a zosmiešňovaných oficiálnou ideológiou, čomu napomáhala i globálna sekularizácia v období po druhej svetovej vojne s akcentmi na konzumné a hedonistické životné hodnoty. Nakol'ko bolo v tomto období vylúčené spájanie dôležitejších riadiacich, spoločenských, či politických funkcií s religiozitou, dochádzalo u mnohých ľudí k samoregulácii správania a obmedzovaniu dodržiavania náboženských tradícií na intímne rodinné prostredie, resp. zlomové životné momenty, akými boli narodenie, svadba, či pohreb (BEŇUŠKOVÁ 1992: 36-37). Na prvý pohľad anekdoticky vyznievajú informácie z vidieckeho prostredia, podľa ktorých členovia alebo funkcionári komunistickej strany nechávali kvôli utajeniu pokrstiť svoje deti vo vzdialenejších lokalitách. V skutočnosti tieto prípady o. i. dokladajú trvajúce napätie medzi hodnotami prezentovanými oficiálnou ideológiou a snahou jednotlivca realizovať sa v daných spoločenských podmienkach na jednej strane a protikladnými hodnotami získanými rodinnou transmisiou, ktorých záväznosť sa nadalej prejavovala v medzigeneračných vzťahoch.

V niektorých prípadoch hlbšiu rovinu rozporu medzi verejnými a súkromnými hodnotami predstavovala u jednotlivých členov rodiny (zväčša z generácie rodičov) taká úroveň závislosti na hodnotách oficiálnej ideológie (v dôsledku skutočného presvedčenia alebo aktuálneho sociálneho statusu), ktorá spôsobovala neschopnosť vytvárať vlastné postoje alebo ich silné potláčanie formou autocenzúry. V takomto rodinnom prostredí dochádzalo často, najmä v období normalizácie, k postupnému prehlbovaniu medzigeneračných rozporov a narúšaniu normálnych rodinných väzieb.

V našom kultúrnom prostredí možno medzi všeobecne platné, nadčasové hodnoty etického charakteru okrem viery začleniť tiež spravodlivosť, pravdovravnosť, čestnosť, statičnosť (BENEŠ 2000: 78), ktoré sa tak verbalizovane, ako aj prostredníctvom vzorov správania prenášali v rámci rodinnej výchovy. Aj napriek tomu, že prevenciu proti porušeniu uvedených noriem (najmä pokial išlo o ich opozitá vo forme klamstva a krádeže) predstavoval systém tradičných náboženských i právnych sankcií, vyskytovali sa uvedené morálne priestupky takmer v každej historickej etape. Je zaujímavé, že napr. v dedinskem prostredí „deviantné správanie, za aké možno považovať krádež, sa síce pokladalo za narušenie uznávaných noriem, vcelku sa však nekvalifikovalo ako ľažký prečin, skôr ako priestupok tvoriaci súčasť každodennej reality“ (DANGLOVÁ 1992 B: 249). Komunistický režim tak vo svojej ideológii, ako aj v praxi však priniesol novú rozporuplnú relativizáciu vzťahu k takému druhu správania – práve vyvlastnením majetku určitých spoločenských skupín v záujme (dnes možno konštatovať temporálneho) presadenia „vyššieho princípu“ sa sám vo svojich počiatkoch obral o možnosť vytvoriť dostatočne stabilnú a presvedčivú morálnu paradigmu. Takáto situácia vytvárala vhodné podmienky na to, aby sa napr. pri krádežiach družstevného majetku argumentovalo frázou „ved' sme si brali iba zo svojho“, čím obyvatelia dedín často narážali na násilnú kolektivizáciu a vyvlastnenie ich pôdy. Možno povedať, že všeobecne rozšírené heslá typu: „Kto nekradne, nemá“, alebo „Kto nekradne, okráda svoju rodinu“ do určitej miery skutočne (i keď zároveň parodicky) odrážali hodnotový vzťah jednotlivca k anonymnému spoločenskému vlastníctvu.

Jedným z dôležitých „rezervoárov“ kontinuity hodnôt, spojených s akceptáciou nedotknuteľnosti cudzieho majetku (ale aj ďalších hodnôt) bolo, podľa môjho názoru, práve prostredie rodín pôvodnej strednej sociálnej vrstvy, kde bolo podporované tak náboženskou, či pôvodnou občianskou (meštianskou) etikou. Túto skutočnosť si dostatočne uvedomovali i predstavitelia komunistického režimu, keď etablovali diskriminačnú stratégiu voči osobám, určitým spôsobom spojeným s medzivojnovou hierarchiou hodnôt. Zavedením systému kádrových dotazníkov sa sústredili práve na rodinu a príbuzenské vzťahy, ako na jedno zo základných kritérií určovania predispozícií spoločenskej a profesionálnej „hodnoty“ jednotlivca.

Záverom by som chcel zdôrazniť, že hoci diverzita medzi verejnými a súkromnými hodnotami pravdepodobne predstavuje v rodinnom živote konštantný a univerzálny prvok, totalitárne spoločenské systémy vytvárajú podmienky na jej chorobnú expanziu, vedúcu z individuálneho hľadiska k stratám motivácie až k demoralizácii a z globálneho hľadiska potom k eliminácii prirodzenej sociálnej dynamiky.

LITERATÚRA

- BENEŠ, B. 2000 : Hodnotové interference člověk – společnost – lidová tradice. In: H. Hlôšková (ed.): *Tradičná kultúra a generácie*. Bratislava, s.78-88.
- BENUŠKOVÁ, Z. 1992 : Prejavy religiozity v spoločenských vzťahoch obce Čataj. In: D. Ratica (ed.): *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava, s. 32-46.
- DANGLOVÁ, O. 1992 A : Modernizácia alebo de-modernizácia roľníckej ekonomiky. In: D. Ratica (ed.): *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava, s. 5-23.
- DANGLOVÁ, O. 1992 B : Roľnícka ekonomika vo svetle hodnotových postojov. In: *Slovenský národopis* 40, s. 243-251.
- DANGLOVÁ, O. 2001 : Rurálna komunita v transformácii. In: *Slovenský národopis* 49, s. 279-299.
- DARULOVÁ, J. 2002 : Mesto – priestor etnologických výskumov. Na príklade Banskej Bystrice. Banská Bystrica 2002.
- FALŤANOVÁ, L. 1993 : Profesná dráha živnostníkov a znárodňovacie procesy. In: *Slovenský národopis* 41, s.139-160.
- PRANDA, A. 1978 : Formovanie nového systému hodnotových orientácií na súčasnej dedine. In: *Slovenský národopis* 26, s. 235-253.
- SALNER, P. 1994 : Bratislava in Apathie (Eine der möglichen Betrachtungsweisen der Jahre der Normalisierung). In: *Slovenský národopis* 42, s. 185-201.
- SALNER, P. 1998 : Premeny Bratislavы 1939-1993. Veda, Bratislava 1998.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 53, 2005, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 53, 2005, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 53, 2005, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

